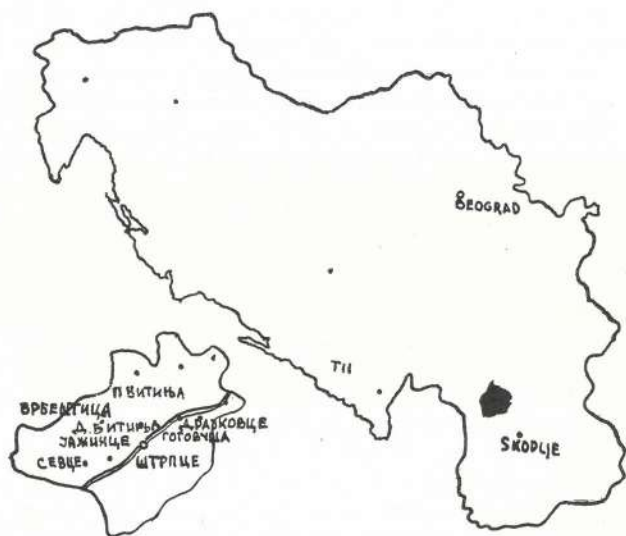

NARODNA MEDICINA U SELIMA SIRINIĆKE ŽUPE

Srebrica KNEŽEVIĆ

SREDNJOVEKOVNA ŽUPA СИРИНИКЪ, SIRINIĆKA ŽUPA, PRVI put se pominje 1331. godine, kao dar kralja Dušana manastiru Hilandaru. Dr Jovan Cvijić piše o njoj kao o izolovanoj, teško pristupačnoj, dugačkoj i uskoj kotlini na severnoj podgorini Šar-planine.

Stanovništvo Sirinićke župe — Sirinića — je srpsko i šiptarsko. Grupisano je oko 17 naselja, od kojih je najveće mesto Štrpce. Bavi se zemljoradnjom i stočarstvom a jedan deo stanovništva radi u rudniku hromove rude.

Prilikom izvođenja letnje prakse sa studentima Katedre za etnologiju Beogradskog univerziteta, 1960. godine, prikupljena je građa o životu i običajima u ovoj oblasti. Ispitivanja su vršena u Štrpcu, Jažincu, Vrbeštici, Brezovici, Gornjoj i Donjoj Bitini, i Firaji. Pored ostalog, posebna pažnja bila je posvećena prikupljanju građe iz narodne medicine, koja svedoči da se u ovom, od kulturnih centara izolovanom, kraju sačuvalo još dosta elemenata i oblika prastare narodne medicine. Mnogi od njih su veoma interesantni s naučnog, posebno etnološkog gledišta, a svakako da su od interesa i za istoričare zdravstvene kulture naših naroda.

NARODNA SHVATANJA O ZDRAVLJU I BOLESTI

»Zdravlje je najveće bogatstvo« — poslovice je koju smo najčešće čuli u razgovoru o pitanjima iz oblasti narodne medicine toga kraja. Stariji ljudi nastoje da dokažu kako je u prošlosti narod bio zdraviji nego danas, da je, uglavnom, umirao u dubokoj starosti. Kao potvrdu navode svoje pretke, stogodišnjake, ističući da su danas stogodišnjaci veoma retki. O ženi ili čoveku koji doživi duboku starost sada se priča, kako oni kažu, širi i do udaljenih sela, ali se pri tom, obično, naglasi kako ta osoba »nikad nije болоvala niti išla lekaru«. Pre izvesnog vremena u Vrbeštici je, prema kazivanju, umrla u 103. godini Sanda Milenković koja je, iako stara, bila vrlo zdrava žena i za sobom ostavila brojno potomstvo.

Činjenicu da je u prošlosti bio manji broj oboljenja, narod Sirinićke župe tumači time što je tada bilo i manje stanovništva. Naselja subila znatno udaljenija jedno od drugih, a saobraćajne veze, međusobni dodiri kao i kontakt sa svetom daleko ređi nego danas, »pa se i bolest teže prenosila«. Sada, »kad sva deca moraju ići u školu, bolesti se lako prenose a teško leče«. U prošlosti, deca su se družila sa svojim vršnjacima iz najbliže okoline, najčešće sa srodnicima, »a od svoje krvi se nisu mogla zaraziti«. Sem toga, sad su deca opterećena učenjem mnogih teških predmeta, što stariji ljudi smatraju, takođe, uzrokom izvesnih oboljenja. Ima ih, čak, koji veruju da nepoštovanje praznika, neodržavanje postova, zabrana držanja koza pa i priliv turista u ove krajeve* doprinosi širenju i prenošenju bolesti. Takvi pogledi i shvatanja — na koje smo, istini za volju, naišli mahom kod starijih osoba — ukazuju da konzervativne, pogrešne predstave o uzrocima oboljenja još uvek imaju korena u ovom kraju. Štaviše, ima ljudi koji smatraju da su ambulanta lekarska služba — koja je poslednjih godina vršila po selima sistematske preglede tuberkuloznih bolesnika i ostalog stanovništva — kao i obavezne vakcinacije, dovele i do pogoršanja bolesti kod »načetih ljudi«, pa čak i do smrtnih slučajeva. Rendgenaparati »Lenger« takođe su, po nekima, mogli da naškode, kao i da »lek iz apoteke izgori živce«. Otuda nije ni čudo što mnogi izbegavaju preglede; kad bolest uzme maha, oni se obrate lekaru ali se, često, ne pridržavaju dobijenih uputstava.

Međutim, sakupljena građa govori u prilog mišljenju da je i u prošlosti bilo mnogih oboljenja. Verovanje da je nekada, u Sirinićkoj župi, ljudski vek bio duži za nekoliko decenija, teško da bi se moglo prihvatiti, jer statističkih podataka koji bi ga potvrđivali nema. Naprotiv, vrlo je lako utvrditi da narodno predanje o stogodišnjacima nije tačno. Naime, često se za neku stariju osobu misli da ima deset pa i dvadeset godina više nego što u stvari ima. Neredovno vođenje knjiga rođenih i umrlih i neregistrovanje dece odmah po rođenju, što je bio čest slučaj u prošlosti, razlog su što se ne mogu vršiti precizna ispitivanja pa ni donositi zaključci u tom pravcu. Sem toga, crkvene knjige, ukoliko ih je i bilo, propale su ili za vreme prošlih burnih političkih događaja ili za vreme drugog svetskog rata.

Proučavajući shvatanja o uzrocima pojedinih oboljenja i nazive pod kojima ih narod sirinićkog kraja poznaje, konstatovali smo da izvestan procenat otpada na bolesti za koje veruju da dolaze od nazeba, premora i zaraze od već obolelog lica. U drugu, veliku grupu oboljenja spadaju ona koja, po narodnom tumačenju, dolaze usled straha od izvesnih priviđenja, najčešće od nekih mističnih bića. U vezi

* Leti, Brezovica je jedno od dobro posećenih letovališta, dok preko zime okolne terene rado posećuju skijaši.

ove druge grupe, narodna fantazija ispreda raznovrsne priče po kojima bolesti donose *vile*, *vragovi* i *čume*. Brojne epidemije u prošlosti narod je dovodio u vezu sa pojavom ženskog bića s dugačkom kosom — »čumom«, koja je, prema predanju, zatrla selo Jažince.* Interesantno je verovanje — za koje se i danas zna u Vrbešćici — da se ova ženska prilika pretvarala u mačku, i da je jedan čovek, za vreme neke opake epidemije, uhvatio mačku, tj. »čumu«. Doznajući od nje da je čistoća jedini lek od te smrtonosne zaraze, on ju je, navodno, pustio, pod uslovom da u njegovo selo više nikad ne dođe. Otuda običaj u narodu da se preko noći »Čumi« ostavljaju mleko, češalj i sapun, dok su preko dana kao preventivno sredstvo pili čađ razmućenu u vodi.

Neizlečiva bolest snašla bi onu osobu koja bi ubila kućnu zmiju, čuvaru zdravlja ukućana. Bolesti i nevolje zdravstvene prirode mogu, po mišljenju koje vlada u tom kraju, nastati usled magične moći pojedinih lica — češće žena no muškaraca — koje mogu da »nabace bolest«, »ureknu« dete ili odraslu osobu tako da se ona odmah razboli. Postoji, na primer, verovanje, da se pomoću kosti mrtva čoveka ili grumena zemlje s groba, uz određene mađijske radnje, može »nabaciti« bolest na nekoga.** U iste svrhe korišćena je i voda u kojoj je prethodno bio okupan leš preminulog.

Polnu nemoć, kako se veruje, prouzrokuju odnosno »nabacuju« zle žene na taj način što mladoženju ili mlađeg čoveka, u doba mladog meseca, pogledaju kroz ždrelo vuka. Da bi se muškarac oslobodio te mađije i izlečio, mora zatražiti pomoć vidarice. Raskrsnice su, kao i orahovo drvo, smatrane mestima gde uvek ima bolesti. Zato se »nabacivanje bolesti« često vrši na raskrsnici, gde se, takođe, obavlja i lečenje.***

Posebnu grupu čini verovanje da izvesne bolesti nastaju kao posledica nepridržavanja zabrane rada. Tako na primer, ludilo obuzima onu osobu koja ne praznuje »Ludu sredu« (u trećoj nedelji uskršnjeg posta); od očiju oboljevaju žene koje rade na Vidovdan; crveni vetar je u vezi sa sv. Stevanom Vetrovitim; čelavost i opadanje zahvata onoga ko radi na Cvetnu nedelju; »Zrno u očima« (zapaljenje očiju, s kose gnojnom kesicom), često kod dece iz ovih krajeva, smatra se da nastaje ako majka, kad »ima na sebe« (u vreme menstrualnog ciklusa), preskoči preko detinjeg povoja; temenicu — »polep« — kod dece, tumače da prouzrokuje neispunjena želja majke da pojede nešto od jela dok je bila noseća. Takođe se smatra da bolesti nastaju

* Ovakva shvatanja mogu se uporediti sa nekim postavkama u terapijskim kodeksima naše srednjovekovne medicine. U Hilendarskom medicinskom kodeksu br. 517 (iz XV ili XVI veka) kaže se da se kuga (čuma) »prilučaet sa očemerene vzduhu i gnjilost«. (Katić dr Relja: Spis o zaraznim bolestima iz Hilendarskog medicinskog kodeksa br. 517, Zbornik radova SAN, knj. LII — Institut za medicinska istraživanja SAN, knj. 2, Beograd 1956, str. 106).

** Postoji, međutim, verovanje, da se pomoću istih predmeta može i lečiti. Ljudska kost, odnosno mošti, poznata je i dosta korišćena u narodnoj medicini Makedonije. Ovo verovanje potiče iz naše dalje prošlosti. Naime, u srednjem veku, narod je za većinu bolesti tražio leka po grobovima, crkvama i manastirima. U biografijama naših vladara i arhiepiskopa mogu se naći podaci o brojnim isceljenjima vršenim na tim mestima, od kojih je naročito Žiča bila poznata. Po rečima Arhiepiskopa Danila, na grobu Jevstatijeju su se događala prava čuda. U naše doba, isti je slučaj sa Studenicom i još nekim manastirima.

*** U mnogih naroda postoji verovanje da je raskrsnica mesto gde se okupljaju zli duhovi i demoni, i na kojima, kako se veruje, čovek može najlakše da se razboli (Stevan Josifović: Raskršća u antičkom i modernom verovanju, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XII, sv. 1, Beograd 1932, str. 52-64).

usled čestih i strašnih snova; to su obično oboljenja nervne prirode. Inače, rasprostranjeno je verovanje da san može da predskazuje bolest, isto kao što može, za vreme bolesti, da predskazuje ozdravljenje ili smrt.*

NARODNI LEKARI

U prošlosti, dok još nije bilo lekara i lekova, ljudi su — živeći u stalnom dodiru s prirodom i koristeći svoja i tuđa iskustva — za lečenje povreda, preloma i bolesti upotrebljavali lekove biljnog, životinjskog ili mineralnog porekla. Ali pored ovih, veliku ulogu igrali su i ostali načini lečenja kao i mađije, koje su stvarali i prenosili najvećim delom narodni lekari a delimično i sami bolesnici.** Uloga pojedinaca, narodnih lekara, od posebnog je značaja za proučavanje narodne medicine. To su ljudi koji znaju veliki broj lekova i načina lečenja, koji uživaju naročiti ugled i koji često samom pojavom sugestivno deluju na bolesnika. Narodni lekar je, sem toga, za razliku od školovanog lekara, čovek istih shvatanja i navika kao i lice kome ukazuje pomoć. Njemu se obično, »bolesti radi«, daje sir, vuna, kudolja, a retko novac. S obzirom da potiče iz iste sredine, razumljivo je što takva osoba u bolesti može da olakša bolesniku a, po narodnom verovanju, i da izleči, stičući tako i ličnu popularnost.

Jednim opštim pogledom na celokupnu građu o narodnoj medicini ističe se činjenica da su bile veoma retke velike porodice u kojima se bar jedan član nije razumevao u narodne lekove. Živeći u stalnom kontaktu s prirodom, ljudi su koristili bilje u svakodnevnom životu pa, između ostalog, i za lečenje. U svim kućama gde ima starijih ukućana, naročito žena, i danas se vodi računa o tome da se u određeno godišnje doba skupi lipov cvet, hajdučka trava, ravan i druge biljke, koje se suše i čuvaju »zlu ne trebalo«. Međutim, retko se sreću oni koji sami, kraj svojih kuća, gaje lekovito bilje ili cveće. Osobe koje to rade izdvajaju se po svom znanju i veštini, i njih smatraju *vidarima* odnosno *vidaricama*, narodnim lekarima. No kad je reč o njima, neophodno je istaći neke razlike kako u nazivu tako i u njihovoj specijalnosti.

Vidarice i vidari su osobe koje, u najvećem broju slučajeva, rane, povrede i oboljenja leče pomoću lekovitog bilja i melema koje sami prave. U Siriničkoj župi, jedna od poznatijih vidarica, koja je »bolje i brže no doktor« lečila od »zle vrge« (velikog čira), bila je Vuka Ilić, iz sela Štrpce. Ova žena je sakupljala lekovito bilje i u njenoj kući je uvek bilo leka i melema kojima bi olakšala bolesniku.

* U gotovo svim našim krajevima narod tumači snove, smatrajući neke od njih predznakom bolesti. U našim starim sanovnicima i trepetnicima — u Starovlaškom lučniku i sanovniku »trepetniku« iz Narodne biblioteke u Beogradu, na primer — ima takođe potvrda o tome. Ali san može, isto tako, da u bolesti predskazuje isceljenje, o čemu se takođe može naći dokaza u našoj srednjovekovnoj književnosti (v. Arhiepiskop Danilo, Život arhiepiskopa Jevstatija I, Srpska književna zadruka, knj. 257, Beograd 1935, str. 241).

** Narodnog lekara narod često naziva *vračem*, a ženu-poznavaoca narodnog medicinskog iskustva *vračarom*. Vračare se pominju u prošlosti svih slovenskih naroda. Niderle na primer, iznosi podatke iz starih izvora koji govore o tome da su vrači i vračare imali veliki socijalno-politički značaj, a da je njihov uticaj u narodu bio tim jači što su to većinom bile žene. Iz Niderlovih razmatranja vidimo da su vrači i vračare u Slovena, u dalekoj prošlosti, upotrebljavali biljne i životinjske materije, izgovarali tajanstvene reči i zaklinjanja, kada su želeli da neko lice izleče ili da ono oboli pa i da umre. (Dr Jovan Erdeljanović: Niderlovo delo o starim Slovenima, Glasnik Geografskog društva, sv. 9, Beograd 1923, str. 85).

Vidarice se razlikuju od *trljačica*, tj. onih žena koje »prave decu«. Jedna od najpoznatijih trljačica u čitavom kraju, bila je tetka-Cveta iz Jažinaca, koja je umela da »pogleda od srca« i da posle pregleda kaže hoće li žena imati poroda ili neće. Ona je trljala i opasivala, i mnoge žene smatraju da im je ona pomogla da zanesu i rode. Tetka-Cvetina intervencija tražena je i pri težim porodajima. U domen trljačica spada, takođe, i prekid neželjene trudnoće. Činjenica je da i danas ima žena koje se bave ovom granom narodne medicine. Ove *babice* su uvek spremne da pomognu ženama koje ne žele da rode pa predstavljaju značajan faktor u ograničenju nataliteta.

Među empiricima koji sa uspehom nameštaju prelome kostiju, ističe se naročito jedan Šiptar iz Firaje.

Manje hirurške zahvate obavljala je čuvena Stevka, iz Viče; običnim žiletom sekla je detetu »pod jezik« onda kad ono dugo ne bi moglo da progovori.

Od »nabačenih bolesti«, »od oči«, žene su lečile gašenjem ugljevlja i bajanjem. Za lečenje bolesti »od vila« specijalizovale su se *samovile*. U ovoj župi bile su poznate samovile iz Vranića, Viče, Vrbeštice; još uvek ih ima nekoliko, za koje stariji ljudi veruju da su u kontaktu sa vilama tako da one i danas »leče svet od vilinih namera«. Samovile su obično žene koje su i same bolovale, često siromašna stanja ili udovice koje posle neke preležane bolesti ili nekog sna proglašavaju da su im se javile vile i izabrale ih za svoje saradnice.* One često padaju ili se onesvećuju na narodnim skupovima, da bi zatim prisutnima pokazale kamenčiće koje su im »vile dale i rekly da pomoću njih leče«. Za lakoverne i primitivne ljude, to je dovoljan dokaz da bi se kasnije, u nevolji, i sâmi podvrgnuli ritualima lečenja tih samovila.

Treba, takođe, napomenuti, da su i sveštena lica imala izvesnu ulogu u narodnoj medicini. Hrišćanski sveštenici su obolelim osobama čitali molitve u crkvi ili u kući bolesnika, dok su hodže pisali zapise i lečili od »duševnih bolesti«. Neki su, pak, odlazili bolesniku i vezavši ga za drvo, šibanjem iz njega »isterivali vraga**.

Ranije je u ovoj oblasti bilo više narodnih lekara ali njih i danas ima jer je veština lečenja predanjem prenošena iz generacije u generaciju; baba je unuci saopštavala na kojim se, naizgled nepristupačnim, mestima u podnožju Šare može naći retko lekovito bilje. Pored lečenja biljem, i sada se neka oboljenja leče mađijskim radnjama, a žena koje baju i vračaju, kao i samovila, takođe još uvek ima. Zbog prirode same stvari, tj. zbog zabrane vršenja nadrilekarske prakse, nismo u mogućnosti da navedemo imena onih koji se tim poslom bave a sa kojima smo imali prilike da razgovaramo pri sakupljanju građe iz narodne medicine; za neke od njih smo, čak, doznali da se i danas aktivno bave lečenjem. Otuda se može smatrati pouzdanim naše tvrđenje da narodnih lekara, i pored zabrana i proganjanja, još uvek ima u siriničkoj oblasti.

* U vlaških Cigana, u Temniću, »vilarke« i »vilari« oslobađaju ljude od bolesti koje su im »nabacile« vile (Persida Tomić, »Vilarke« i »vilari« kod vlaških Cigana u Temniću i Belici, Zbornik radova Etnografskog instituta SAN, knj. IV, Beograd 1950).

** U Gnjilanu je, na isti način, umobolne lečio šeih, a u okolini manastira Tavne, u Bosni, pravoslavna sveštena lica. (Kadri Halimi, Derviški redovi i njihova kulturna mesta na Kosovu i Metohiji, Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, knj. II, Priština 1957, str. 202).

Vuk Karadžić spominje, takođe, kako su naši ljudi vodili sumanute u »namastire« da im se čitaju molitve. Ako bi bolesnik, za vreme čitanja molitve, bio nemiran, sveštenik bi ga udarao po glavi velikim, ukoričenim jevanđeljem. Ukoliko bi sumanut bio vrlo nemiran i ako molitve ne bi pomogle, sveštenik bi višestruko presavijenim i okvašenim konopcem tukao vezanog nesrećnika do besvesti.

NARODNI LEKOVI, VEŠTINA LEČENJA, I SHVATANJA O NJIMA

U isceliteljsku moć i znanje narodnog lekara se oduvek dosta verovalo. Ako se pak, pokaže da jedan nije pomogao, onda se traži drugi, čuveniji. Bolesnika često i danas nose na tečije, naročito na Musin grob u Kačaniku, ili u neke manastire. Tek na kraju, obično kada bolest već uzme toliko maha da obolelome nema spasa, rodbina se seti da zatraži pomoć doktora medicine. Jer, u vreme kad nije bilo školovanih lekara, sva nada je bila polagana u narodne lekare, njihov način lečenja i oslobađanja od mađija. Kad im se neko od ukućana razboli, ljudi su verovali da će bolest pre proći i bolesnik ozdraviti ako se rodbina zavetuje i odnese »zavet« u crkvu ili se obaveže da će se držati nekog posta.*

Narod, isto tako, veruje da se za dobijeni lek ne treba zahvaljivati jer on tada ne bi imao dejstva. Ili, na primer, kad pođe vidarici ili bajalici, čovek treba da se presvuče u čistu odeću i da se očešlja; ako bi ga u putu ko upitao gde ide, ne treba da kaže istinu već da razgovor skrene na drugi predmet ili da slaže. U protivnom, lek ne bi imao dejstva.

Da bi lek pomogao, žene koje leče od »vilinih namera« naročito zahtevaju od bolesnika da posle obavljenog rituala lečenja, u povratku, ni s kim ni reč ne progovori »kako bi cela radnja imala dejstva«. Takođe se smatra, da lice koje je udario grom može biti spaseno ako se prisutni tome ne začude i ne uplaše, već povređenog ćutke i brzo prenesu na drugo mesto.

Postoji verovanje da se ritual lečenja izvesnih oboljenja može obaviti samo u određeno vreme i na za to pogodnom mestu.** Tako je neka Joka iz Vraneštice, »strašnjicu« lečila samo u »rasipašnicu« (u doba opadanja Meseca) da bi se, po principu imitativne mađije, i bolest »raspala«. U slučaju lečenja velikog kašlja ritual se obavljao pred sâm izlazak sunca, dok se kod nekih drugih oboljenja lečenje izvodilo noću, ili na raskrsnici — kupanje radi lečenja oduzetosti; polna nemoć leči se burgijanjem rupe na mostu, takođe noću. Jedan od načina lečenja je i prosipanje vode na psa ili mačku, da bi se bolest »zbacila« kao što pas i mačka stresaju vodu sa sebe.

Ima li bolesniku leka ili nema, veruje se da mogu da predkažu pojedini znaci. Kao što smo već pomenuli, taj znak može da predstavlja neki naročito značajan san ili, pak, neki događaj koji je poremetio utvrđeni način lečenja. Ako se u toku lečenja, na primer, dogodi nevreme, — to je znak da bolesnik neće ozdraviti. Ako neko, za vreme rituala lečenja, uznemiri lekara i bolesnika — to takođe nije dobar znak. Žena koja bi na Šari, kopajući korenje i trave za određenog bolesnika, naišla na izjedeni koren lekovite biljke, smatra to znakom da je oboljenje teže prirode, i da predskazuje smrt. Hoće li lek imati pozitivno dejstvo tumače i na taj način što s reke zahvate dve čaše vode, jednu uzvodno, drugu nizvodno, i daju bolesniku. Ako se on pri tom maši čaše koja je zahvaćena »naniže« — umreće, u obrnutom slučaju — izlečiće se.

* Post i zavetovanje u bolesti pominje i Vuk Karadžić, u svom Rječniku (str. 174).

** Verovanje da se izvesna lečenja mogu obaviti samo u određeno vreme — kad Mesec opada, pred izlazak Sunca, divinacija u toku lečenja u zavisnosti od atmosferskih prilika i nebeskih pojava — vodi poreklo iz Asiro-Vavilonije odakle je, preko Vizantije, dospelo i do nas. U našim krajevima bilo je prošireno još u srednjem veku. (Relja Katić, Preventivna medicina kod Srba do XVIII veka, Acta Historica Medicinae Pharmaciae Veterinae, Anno I, I — MCMLXI).

Biljni lekovi.* — Lekovito bilje, ubrano određenog dana — na Biljani petak, uoči sv. Ilije, na Petrovdan, uoči petka ili praznika — narod siriničkog kraja smatra naročito lekovitim. Prilikom branja bilja i vađenja korenja izgovaraju se, odnosno šapuću neke tajanstvene reči, a potrebno je imati pri sebi i nož u crnim koricama.

Od ovih lekova najpoznatiji je *Šarplaninski čaj* (*Sideritis scardica*), čije je korisno dejstvo poznato i van granica ove župe. Dalje, *bapska trava* (*Galanthus nivalis*), od čijeg se sasušenog korena ili lišća kuva čaj i pije u cilju prekida trudnoće i pobacivanja ploda; čaj treba piti svako jutro, pre jela, punih 40 dana; inače, za tu travu kažu da je vrlo jaka, može da »isuši« ženu, pa se zato taj lek može primeniti samo dva tri puta u životu. *Trava od babinja* (*Taphrima primi*) se kuva i čaj daje porodiljama za vreme ležanja babinja, kako bi se sačuvala od groznice.** *Blaga buba* (*Silene vulgaris*) se upotrebljava za lečenje čireva i škrofula. *Bobovik trava* (*Sedum telephium*) privija se na čireve i »izvlači vatru«. *Bozevina* (*Sem bucus nigra*) leči od reumatizma, s tim što je treba privijati na bolno mesto. *Bosiljak* (*Ocimum basilikum*) se utrljava na mesto gde se pojavi otok od ujeda pauka. *Konjski bosiljak* (*Mentha silvestris*) privijaju na posekotine. *Žuto cveće* (*Sisimbrium*) koriste kao lek protiv žutice; privijaju ga ili piju u vidu čaja svako jutro, pred sam izlazak sunca. *Žuta trava* (*Chelidonium majus*) tucaju i njenim sokom mažu kraste. *Zmijaska trava* (*Dracunculus vulgaris*) se obere, sveža istuca, i njen sok sipa na ranu (ili u usta govečeta) kao lek protiv ujeda zmije. *Kolasta trava, kolasti list* (*Imula conyze*) upotrebljava se kao jedan od sastojaka melema za oči, ali je stavljaju i u vodu u kojoj se kupa muško dete kako bi steklo snagu i zdravlje. *Lipa* (*tiliae Flos*) se upotrebljava, u obliku poznatog lipovog čaja, protiv nazeba, oboljenja grla, kašlja, a daje se i slabunjavo deci. *Magdonac* (*Petroselinum hortense*) se stavlja na jezik »kad iskoči plik«. *Nana* (*Mentha piperita*) se kuva i kao čaj pije protiv nadimanja, proliva i ostalih stomačnih smetnji i oboljenja; preporučuju je i za lečenje oboljenja grla. *Neven* (*Calendula officinalis*) upotrebljava se kao lek protiv žutice, a privijaju ga i na kraste. *Trava prevrtnica* (*Epimedium alpinum*) se »istuče« i pomeša sa žuči svinje; dodavanjem malo meda i »muškog mleka«, tj. mleka žene koja doji muško dete, dobija se melem za lečenje zapaljenja očiju. *Ravan* (*Achilea*) se obere i stavi u bocu sa šljivovicom od 15 gradi; posle 15 dana — za koje vreme alkohol izvuče iz biljke sve hranljive sastojke — rakija se daje plućnim bolesnicima. *Repušina* (*Lapa major*) se takođe preporučuje tuberkuloznim bolesnicima. *Roške* (*Taphrina pruni*) se daju kao lek protiv »magarećeg kašlja«. *Smrđljuska trava* (*Bifora radiazus*) se isitni i privija na mesto zmijinog ujeda. *Čubar* (*Saturea hortensis*) koriste za obloge kod očnih oboljenja.

Podzemni delovi bilja i plodovi takođe se upotrebljavaju u narodnoj medicini.

Koren belog sleza (*Althaea officinalis*) služi za izazivanje pobačaja, a pomešan s belom šljivom, šećerom, bosiljkom i jovom služi kao lek od »belog vetra«, tj. oteklina. *Plod venje* (*Juniperus communis*) upotrebljavaju kao čaj protiv kašlja. *Čorba od graha* daje se bolesnicima od »magarećeg kašlja«. *Drenjine* se kuvaju i čaj od njih daje protiv proliva. *Laneno seme* se kuva sa šećerom i kravljim mlekom pa se pri-

* Latinski nazivi bilja uzeti iz knjige prof. dr Jovana Tucakova »Farmakognozija«, Beograd 1948) i Dragutina Simonovića »Botanički rečnik«, Posebna izdanja SAN — CCCXVIII, Institut za srpskohrvatski jezik, knj. 3, Beograd 1959).

** Febris puerperalis, u narodu poznata kao »babinja ognjica« (Dr. M. Jovanović-Batut: »Građa za medicinsku terminologiju«, str. 4).

vija na čireve; jače sredstvo od ovoga je kuvana tikva koja se nazašećerena privija na čir. *Beli luk* (*Allium sativum*) stavlja se, istucan, na glavu onoga ko pati od jake glavobolje — »beli kučići«; kod zubobolje, stavljaju ga u šupljinu zuba; u vreme čistih nazeba i »boleština« jedu ga kao preventivno sredstvo. Koriste ga, takođe, i protiv stomačnih i očnih oboljenja. *Luk crni* — *kromid* (*Allium coepa*), iseckan, privija se na uboj. Nezašećerena *kafa* uzima se — češće sirova nego kuvana — protiv stomačnih oboljenja. *Repu* cede i piju kao lek protiv gušavosti. *Seme čubra ili bosiljka* kuvaju i u toj vodi potom kupaju ruku ili nogu paralizovane osobe. *Koštane* (kestenje) kuvaju i čaj daju deci oboleloj od velikog kašlja.

Zovina kora, »koruba od boz«, sastavni je deo melema za škrofule i čireve; kuva se sa zejtinom i voskom i privija na provaljenu ranu, na koju je prethodno bilo stavljeno zašećereno jagnjeće sirište. Podno *orahove žile* majke provlače decu obolelu od velikog kašlja, »magarinske kašljice«; ovo provlačenje dece obavlja se i kao preventivna mera kad se u susednim selima pojavi ta bolest.* Verovalo se da naročitu moć za lečenje ima »Rajkov orah« u Krstičinoj mli u Štrpcu. Takođe je poznat i orah u Donjoj Bitini. Na mestu zvanom Budanac sakupljaju *sok iz cera*, kojim se mažu reumatičari.

Žita, testa i hleb kao lek. — Voda u kojoj je kuvana *pšenica* pije se protiv zatvora. Kuvana *raž*, odnosno voda u kojoj je kuvana, daje se svako jutro kao lek protiv dečjih glista. *Kukuruzno brašno* se stavlja između prstiju na nogama kad se »razjedu noge«. Voda u kojoj je kuvan kukuruz pije se kao lek protiv šuljeva. Kukuruzno brašno se zamesi toplom vodom i privija na grlo kad detetu obole krajnici. Opekotine leče stavljanjem obloga od kiselo zamešenog testa »kolombočnog« (kukuruznog) brašna. *Pšenično brašno* se pomeša sa šerbetom i napravi alva koja se privija na vrat kao lek od »guka«, krajnika. Od besnila leče kolačem zamešenim od prvog brašna samlevenog na novom vodeničnom kamenu; za to se ide kod vodeničara koji obično ima sačuvanu izvesnu količinu brašna »što ga je vodeničara prvo bacila«. *Budav hleb* privija se na rane da brže zarastu. Kolač, umešen na sv. Ignjata, sa šarama u vidu volova, krava, psa-ovčara i članova porodice, pravi se »radi zdravlja«; ne pojedu ga celog već ostave »pupca« (ukrasi od testa koji personificiraju članove porodice) koja na Ludu sredu potope u vodu i time mažu kraste na ljudima i stoci.

Alkohol kao lek. — Prilikom trljanja, opasivanja i potpasivanja, žene koje obavljaju te radnje mažu bolesnika i svoje ruke *rakijom*. Kad boli zub, u ustima treba držati rakiju. Porodiljama su, u prošlosti, davali da piju rakiju kako bi lakše podnela bolove (otuda i uzrečica »Pijan kao majka«). Obloge od blage rakije preporučuju se za gušobolju. Veliku temperaturu takođe leče oblogama od rakije. Interesantno je da se rakija upotrebljavala i za lečenje opekotina; inače, uobičajeno je da se njom ispiraju rane. U obolelo uho sipali su smlaćenu rakiju sa malo rastvorenog šećera. Rakija koju su ukućani pili na Badnje večer, pomešana sa tamjanom, parčetom

* Provlačenje kao medijska zaštitna radnja u cilju otklanjanja bolesti ili kao preventivno sredstvo — poznato je i u susednim oblastima. U Podrimu, na Kosmetu, u Makedoniji pa i u nekim udaljenijim krajevima, provlačenje kroz šuplje drvo ili ispod ogođenog korena, kroz šuplju stenu, kapije starih gradova, vence ili pojaseve vrši se ponegde i danas. (Dr Tihomir Đorđević: »Sedmo-vrata Žiča«, Etnologija, I/1, Skoplje 1940, str. 14, 67; dr Milenko Filipović: »Golo Brdo«, Skoplje 1940, str. 84; Stevan Tanović: »Javne mađije u okolini Đevđelije«, Etnologija, I, str. 168; Dušan Mitrović: »Provlačenje ispod plaštanice i slični običaji na Jugu«, Etnologija, I, str. 231; Zora Zelinkolova: »Običaji svrznani so poedini praznici i nedelni dni vo Radoviš«, Glasnik na Etnološkiot muzej vo Skopje, Skopje 1960, str. 161).

badnjedanskog kolača, kockom šećera sa praznične trpeze i komadom dunje — daje se deci kao preventivno sredstvo protiv gušobolje. *Kuvano vino* piju protiv nazeba. Malokrvnim osobama se za vreme obroka, kao lek daje po čaša crnoga vina da bi — po mađijskom principu — bolesnik stekao što više krvi.

Lekovi životinjskog porekla. — Rane, pa i one zastarele, tzv. »žive rane«, leče prahom od istucane zmijske; za dobijanje toga praha, u proleće uhvate živu zmijsku, probodu je železom kroz glavu i stave u crepulju da se ispeče a potom je dobro strune. Kad nađu *zmijinu košuljicu*, potapaju je u vodu u kojoj posle kupaju bolesnika koji pati od groznice; ovde se radi o čisto imitativnom principu mađije, tj. da »bolesnik lako skine groznicu kao zmijska košuljica«. Zmijinom košuljicom kade decu one majke čija se deca »ne drže«, jer veruju da ona onda neće umreti. *Žute kokošje noge* ispeku se u crepulji, istucaju u prah, pomešaju s vodom i daju bolesniku od žutice. Da dete ne bi mokrilo u krevetu, preporučuju *želudac crne kokoši* koja je prestala da nosi, s kog oljušte žutu kožicu, ispeku je, istucaju u prah i daju detetu da popije. *Krvlju crne mačke* poje bolešljivo i plačljivo dete. Osušeno *vučje srce* epileptičari nose kao amajliju. *Salom od guske, čurke ili divlje mačke* mažu opekotine. *Zečji loj* se stavlja na prišt ili na zagnojene nokat pod koji je ušao trn. *Ovčjim lojem* mažu ispucalu kožu i rane po rukama. *Žučnu kesicu od svinje* suše pažljivo na dimu ali tako da žuč ostane u njoj; kad detetu »izade vrga«, tj. čir, onda se žučna kesica procepi i njenom sadržinom maže čir. *Jagnjeće sirište* je jedan od sastojaka melema za »ljungu« (vrsta čira). Na zapuštene, zagnojene rane stavljaју *rasporenu žabu* posutu nišadorom.

Bolesnika »od krsta« ili »od pleći« treba da preskoči ili da nagazi *mečka*.* *Medvedom dlakom* kade malu decu kako se noću ne bi plašila; to isto čine i sa *vučjom dlakom*. Osobu koja padne s kakovog uzvišenja i »ubije se«, odmah zavijaju u *tek odranu kožu najbolje ovce*; koža izvuče krv koja bi inače »zasela« (usirila se) te tako ne dođe do pojave otoka. *Svracija jaja* preporučuju kao lek ženama koje imaju pege na licu. *Testis vidre*, »jude«, služi kao lek za nerotkinje. *Željkina jaja* (kornjačina) upotrebljavaju protiv gušavosti. *Jaja pauka* daju deci kojoj od preterana plača pocrvene mošnice da bi ih izlečili od »klinova«. Oduzetost leče tako što bolesnika, uoči petka, poje iz »*korube*« *jajeta* iz kog se izvelo belo pile. Isprženo *kokošje jaje* treba prilepiti na čelo kao lek protiv glavobolje. *Žumance kokošjeg jajeta*, umućeno sa šećerom, stavljaју na kraste. Za oblog u slučaju preloma kostiju upotrebljavaju *jaja i ovčju vunu*. *Mleko bivolice bez belege* piju kao lek protiv malarije. Po narodnom verovanju, tuberkuloza se leči *kozjim mlekom*, naročito onim koje daje žuta koza. »*Majasilj*« (pelagra) je bolest koju »svako ima u srcu«; leči se tako što bolesnik svako jutro, u toku četrdeset dana, pije mleko od žute koze; da bi lečenje bilo uspešno, bolesnik sme da jede samo laku hranu, a nikako kukuruzni hleb, na primer. Bol u uhu stišavaju sipanjem zagrejanog kozjeg mleka u ušnu školjku. *Magareće mleko* daju deci oboleloj od velikog kašlja, i to pred sâm izlazak sunca jer tako »više važi«. Trovanja hranom sprečavaju uzimanjem »*blagog*«, *slatkog mleka*. *Med* i *vosak* su sastojci najvećeg broja melema. Inače, *vosak* se stavlja

* Mnogi narodi smatraju medveda životinjom koja poseduje moć da leči. Deci su, kao preventivno sredstvo, stavljali oko vrata pramen medvedih dlaka da ih štiti od bolesti. U Indiji, decu su stavljali medvedu na leđa jer se verovalo da će tako ozdraviti. Lekovita biljka »medvedi koren«, smatra se lekom protiv svih bolesti. Koren ove biljke žvače šaman za vreme obreda lečenja; koren ga, naime, baca u trans pa se veruje da tada vidi vešticu-čarobnicu koja je prouzrokovala oboljenje njegovog pacijenta (Leach Maria: »Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend«, New York 1949, str. 124-126).

na rane a njime se maže i obolela, tj. upaljena sluzokoža. Najboljim lekom protiv tuberkuloze, u ovom kraju, smatra se netopljeni *med* (iz saća).

Ljudski i životinjski sekret i ekskreti u narodnoj medicini. — Kad se čovek poseče a pri sebi nema sredstva kojim bi ranu mogao da opere, može u tu svrhu upotrebiti svoju *mokraću*; bubuljice, koje se na licu muškaraca pojave kao posledica nehigijenskog brijanja, takođe se mogu izlečiti pomoću umivanja sopstvenom mokraćom; urin upotrebljavaju i protiv gušobolje, u uverenju da se bolest tada »ogrozi i pobegne«. *Pljuvačkom* mažu manje opekotine. *Mleko dojilje* deteta do 6 meseci starosti sipaju u obolelo uho. Radi sprečavanja bolova u stomaku porodilja, kako kažu, treba da popije nekoliko kapi sopstvenog mleka pomešanog s pepelom drveta i zejtinom. *Nokte vanbračnog deteta* nose kao amajliju protiv bolesti. Crni prišt, dalak, može se izlečiti ako se na njega odmah stavi malo sopstvenog *izmeta*; čovečji izmet stavljaју i na rane. U iste svrhe služi i *ovčja balega*. *Zečji izmet* potapaju u vodu pa privijaju na pupak. *Kokošji izmet*, zajedno s belim lukom, katranom, čađi i čubarom, bacaju na žar i nad tim kade porodilju i dete »radi zdravlja«.

Još neka sredstva u narodnoj medicini. — Voda, kamen, zemlja, vatra i pepeo su, kao i bilje, osnovni elementi narodne medicine. Hladna voda, obloge, topli čajevi, »*bogojavljenka vodica*«, rosa i slana koriste se u Siriničkoj župi kao, uostalom, i u drugim našim krajevima.

Za skidanje krmelji s dečjih očiju upotrebljava se voda koju treba ujutru ćutke doneti, i kojom majka — pošto je prethodno zagreje u svojim ustima — maže detinje oči. Promrzline leče držanjem udova u hladnoj vodi. Protiv proлива kod dece i odraslih preporučuju da se kao lek pije skrama skinuta s pepela preli-vnog vodom. Providan *beli kamen* pastiri pritiskuju na mesto ujeda zmijske, a njime takođe zaustavljaju i krvarenje. *Šupljim kamenom* leče napukle bradavice i infekcije na grudima žena, za vreme laktacije; takav kamen obično nađu pastiri i prodaju ga vidaricama po skupe pare a one, pak, leče pomoću njega tako što kroz šupljinu kamena izmuzu tri puta po tri kapi mleka iz ženine dojke. Interesantno je da pastiri na isti način leče, pomoću šupljeg kamena, oboljenja na vimenu krava i ovaca. *Čađ* služi, u smeši s vunom i jajetom, za obloge kod preloma kostiju. *Petroleum*, »*gas*«, piju protiv malarije, dok neki njime mažu i opekotine. *Katran* se privija na čireve i kožna oboljenja. *Smola s trešnjeva drveta* upotrebljava se za lečenje naboja i protiv zubobolje. *Zejtin* je sastavni deo melema ali se pije i »na šte srca« prilikom zastoja rada creva i neuredne stolice. *Mastilom* mažu opekotine. *So* se malo upotrebljava u narodnoj medicini, dok *šećer* ima široku primenu u spravljanju raznih melema i alvi za privijanje, kao i za zaslađivanje gorkih odvara.

LEČENJE POMOĆU MAĐIJA

Postoji još čitav niz načina lečenja koji se svode na principe imitativne ili prenosne mađije: pravljenje i nošenje amajlija, lečenje odlazanjem na »sveta« mesta ili izgovaranje mađijskih formula uz određenu radnju koja je ponekad pravi ritual.

Tako na primer, po narodnom verovanju u Srba, bradavica se čovek može potpuno osloboditi ako, susrećući se s dvojicom Šiptara koji jašu na jednom konju, izgovori: »*Među dvojicom bradavica*«. Ove reči treba izgovoriti glasno, bez obzira čuju li jahači ili ne, i bradavice će nestati.

U Siriničkoj župi, žuticu kod dece leče na sledeći način: dete stave u vreću i noseći ga oko bunjišta, izgovaraju:

»Laži, maži, izleni, izleni. . .
Ovde ima lepo, lepo na dubre,
U vreću nema ništa,
Izleni, izleni. . .«

Taj ritual se obavlja rano izjutra, ispred kuće, a da bi lečenje bilo uspešno treba se starati da susedi to ne primete.

Polnu nemoć (impotenciju) leče tako što bolesniku preporuča da u ponoć, uoči petka, kad je »rasipašnica« (u doba opadanja Meseca), ode na most, svuče se go i potom svrdlom provrti rupu na mostu. Ako muškarac ovo izvrši i pri tom ga niko ne vidi, veruju da će postati potentan.

Žene koje nemaju dovoljno mleka nose krstić od tisovine, iz Dečana, prišiven na unutrašnjoj strani košulje. Da više ne bi rađala, žena treba da spali mazgino kopito i list topole a pepeo da popije s vodom. Veruju da će posle toga postati »jalova«, isto kao što ni mazga ni topola roda nemaju.

Amajlije protiv bolesti prave žene koje se bave i lečenjem. Od jedne žene saznali smo kako je ona »sastavljala« amajliju: uzimala je malo žive, grumen soli, zalogaj hleba i sve to ušivala u parče platna odsečeno s bolesnikove košulje. Amajliju bi davala majci bolesnog deteta kako bi je ova crvenim koncem prišila detetu za pojas; detinju ili bolesnikovu košulju s koje je parče platna odsečeno, zadržavala je vidarica za sebe. Inače, i pravoslavni i muslimanski živalj odlazio je hodžama koji su »pisali amajlije«. Hodže su, obično, ispisivali Solomonovo slovo na hartiji plave boje i preporučivali bolesniku da tu amajliju potopi u vodu i popije, ili da je na sveći spali i nad dimom se nakadi.

Porodica Drajkovci, u kojoj je za kratko vreme umrlo 18 članova, pribegla je kolektivnoj zaštiti od bolesti. Po savetu jedne vračare oni su, u gluvo doba noći, ne progovarajući ni reči, napravili četiri lutke, iskopali četiri rake pokraj četiri kućna ugla i lutke sahranili. Zahvaljujući ovome, kako se veruje u siriničkom kraju, nisu više ni poboljevali niti tako naglo umirali.

»Pustinjske stvari«, tj. pokojnikove, sredstva su kojima takođe leče. Tako, ako dete mnogo plače u vreme kad mu niču zubi, treba uzeti preslicu nedavno preminule žene, oprati je i tu vodu niz pojas izliti na detinju glavu.

Bolesti »nabačene od vila« veoma su opasne i njih, po predanju, mogu da leče jedino *samovile*, koje su sa vilama u kontaktu. Narod veruje da vile svojim posestri-mama, samovilama, kažu pod koje drvo da dođu s bolesnikom i šta tom prilikom treba da donesu. Žene koje se tim bave, najčešće vode bolesnika pod kakvo rodno drvo, pod koje on treba da stavi čašu meda. Bolesnik treba, žmureći, da opaše zatim drvo crvenim koncem a od novca da načini krug oko sebe. Za vreme dok se samovila moli i »razgovara sa vilama«, bolesnik treba, ne osvrćući se, da se vrati kući. U krug iz kog je bolesnik izišao, samovila stavlja kolačić od pšenična brašna i ostaje da »priziva« vile. Na kraju, i ona odlazi odatle, pokupivši prethodno novac a ostavljajući ostalo znamenje. Sutradan, ujutru, samovila dolazi na isto mesto da »pročita« vilinu poruku; tek posle toga dovodi bolesnika pod drvo, trešnju ili jabuku slatka ploda, gde ga obično kupa i poji vodom »sabranom s devet izvora«. Bolesnik ne treba nikom da kaže pod kojim ga je drvetom samovila lečila, ako želi potpuno da se oslobodi tegoba. Međutim, drvo pod kojim je izvršen ritual lečenja, opasno je zbog toga što se lice koje pod njim zaspi i samo izlaže opasnosti da oboli od »vilinih

namera«. Onaj ko bi to drvo posekao, veruju da bi se sigurno razboleo i uskoro umro; osobi koja bi s tog drveta otkinula grančicu ili plod, oduzela bi se ruka ili noga.

Jedan od načina lečenja, odnosno skidanja mađija, jeste odlaženje na »sveta« mesta i izvore. Narod Siriničke župe odlazi na Petrovdan — 12. jula — u Petrovu pećinu po lekovitu vodu. Smatra se da voda iz te pećine ima lekovita svojstva pa je čuvaju za slučaj bolesti.

Opasivanje crkve crvenim vunanim koncem obavlja nerotkinja i to rano izjutra.* Kad se služba u crkvi završi, ona treba da skine konac i odnese kući, s tim da ga utka u pojaseve koje će ona i njen muž nositi.

Već smo pomenuli provlačenje ispod ogoljena korena oraha. Ali, nerotkinje se provlače i na »Musinom grobu«, u Kačaniku. Naime, preko cele godine, petkom i praznikom, bolesnici i nerotkinje dolaze na taj grob da potraže sebi leka. Čovek koji čuva grob, pošto sasluša na šta se bolesnik žali, određuje način lečenja: nerotkinje se provlače kroz brojanice; duševno obolela lica, oni koji se plaše ili koji pate »od glave«, obično treba da legnu na grob dok im čuvar za to vreme čita molitvu; bolesnik se potom diže i sa svećom u ruci obilazi grob. Ovo se ponavlja tri puta, a onda bolesnik daruje grob maslom, kukuruzom, sirom, jabukama ili novcem. Ako bolesnik za vreme opisanog rituala oseti nesvesticu, narod veruje da je posredstvom ove »tečije« bolest napustila njegovo telo.

* * *

Narodna medicina Siriničke župe predstavlja, dakle, veoma složen mozaik u kom još uvek ima dosta pogrešnih i zaostalih shvatanja. Međutim, promene koje svakim danom nastaju u celokupnom životu naše zemlje, svakako da će uticati i na odnos tamošnjeg življa prema zdravlju, bolesti, lekovima i lekarima. Bolji higijenski uslovi i akcije koje u cilju očuvanja i poboljšanja narodnog zdravlja preduzimaju zdravstveni i prosvetni organi, učiniće da se mnogi arhaični elementi narodne medicine i praznoverice, vremenom, izgube.

Zbog toga je naš cilj, u prvom redu, bio da zabeležimo i konstatujemo stanje kakvo je bilo do skora, kako bi se lakše mogle pratiti promene koje nastaju i u narodnoj medicini, i vršiti poređenja na osnovu kojih je moguće izvlačiti opšte zaključke.

Međutim, zadatak etnologa ne bi bio u celosti ispunjen ako bismo se zadržali samo na faktografskom prikazivanju trenutnog stanja — što je, uostalom, čest slučaj u etnološkoj literaturi kad se radi o našoj narodnoj medicini. Utoliko pre, što građa o narodnoj medicini Siriničke župe predstavlja veoma pogodan, tako reći školski primer kako pojedina kulturna stremljenja i stvaralaštvo naših naroda — u ovom slučaju narodna medicina — nose na sebi pečat onih zbivanja koja su bila odlučujuća u prošlosti i sadašnjosti. Čini nam se da s pravom možemo konstatovati, da su osnove na kojima se javila, razvijala, dopunjavala i menjala narodna

* Ovaj etnomedicinski običaj je veoma starog datuma. U susednoj Makedoniji njega su se držale neplodne žene ali i bolesnici. (Petar Petrović: »Opasivanje crkve«, Glasnik Etnografskog muzeja, VII, Beograd 1932, str. 110—111; dr Milenko Filipović: »Debarski Drimkol«, Skoplje 1939, str. 127; dr Branimir Rusić: »Još nešto o opasivanju crkava, manastira i mrtvac«, Glasnik Etnografskog muzeja, IX, Beograd 1934, str. 95-99).

medicina u ovoj župi bile određene geografskim, društveno-istorijskim, ekonomskim i religioznim uslovima. Kako je taj proces trajao duže vremena, svakako da su se neki detalji izgubili iz vida a da mnoge, zbog ograničenog prostora, nismo ni opisali. Ipak, slika koja se dobija ukazuje na neke činjenice koje su od naročite važnosti ne samo za etnologe, već i za istoričare medicine.

Sirinička župa, gotovo sa svih strana opkoljena planinama, nalazi se usred jednog širokog pojasa čiji su viši delovi nepogodni za nastanjivanje. U toj zaklonjenoj i prirodom dobro zaštićenoj oblasti očuvalo se dosta arhaičnih elemenata u narodnoj medicini.

Etnogeneza stanovništva ove oblasti kao i tragovi naselja vode nas u daleku prošlost; neke pojave vezuju se za Ilire, kasnije za Tračane. Prema mišljenju prof. dr A. Uroševića, ime sela Bitina dolazilo bi od istoimenog tračkog plemena. U periodu nadiranja slovenskih plemena, u ove krajeve stiže i nova kultura na čijim se osnovama, vremenom, u bližoj i daljoj okolini, počinju stvarati centri naše srednjovekovne umetnosti i državnog uređenja (Dečani, Pečka patrijaršija, Gračanica, Banjska, Prizren, Trepča, Novo brdo itd.). Međutim, i u doba kada bi srpska država opadala i gubila svoju samostalnost, Sirinička župa je bila u prilično povoljnom položaju, naročito zahvaljujući specifičnim ekonomskim prilikama. U toj oblasti nije bilo čiflučkog režima ni za vreme turske vladavine pa je to dobrim delom omogućilo da kontinuitet razvitka naselja i stanovništva ne bude ičim ometan. Iz činjenice da je pored starosedelaca bilo i doseljavanja u taj kraj, kako našeg tako i etnički stranog elementa, proističe zaključak — koji primeri iz oblasti narodne medicine potvrđuju — o neminovnosti etnobioloških procesa prilagođavanja i menjanja.

Kako je Sirinička župa, i pored svog izolovanog položaja, ipak bila upućena na Kosovo i Metohiju, prirodno je što te dve oblasti imaju dosta zajedničkih elemenata kako u materijalnoj tako i duhovnoj kulturi. U građi iz narodne medicine ove oblasti mnogi elementi su istovetni sa onima iz narodne medicine Podrimlja i Kosmeta. Svakako da je i susedna, Sretačka župa, takođe imala znatnog uticaja na pojedine etničke odlike i iskustva iz oblasti narodnog lekarstva. Izvesne činjenice jasno govore o tome da su trgovina, pečalbarene i putovanja stanovništva preko Demir-Kapije prema Pologu bili putevi preko kojih je živalj Siriničke župe dolazio u dodir i sa narodnom medicinom Makedonije.

Zahvaljujući ispitivanjima o poreklu stanovništva, u mogućnosti smo da damo izvesna objašnjenja za pojedine elemente narodne medicine siriničkog kraja. Naime, kako su se na relativno maloj teritoriji stekli doseljenici iz raznih krajeva, i to ne samo iz bliskih predela Kosovsko-metohijske oblasti, već i iz Crne Gore (precipopovića iz Brevca i Gornje Bitine doselili su se iz Kuča), Boke, Makedonije pa i severne Albanije, tokom vremena nastajali su mnogi etnobiološki procesi. Među stanovništvom iste veroispovesti dolazilo je do tešnjeg dodira a bračnim vezama i do prenošenja i međusobnog usvajanja mnogih običaja pa i medicinskih praznovrica i postupaka u cilju lečenja. Ili, na primer, uticaj srpskog življa na šiptarski deo stanovništva te oblasti bio je, iz raznih političkih razloga, znatno slabiji negoli uticaj koji su Šiptari izvršili na Srbe. Nije zato nimalo čudno što u narodnoj medicini Siriničke župe ima i dosta elemenata muslimanske verske medicine (zapis, amajlije, narodni lekari-hodže, derviši, tekije i grobovi kao mesta na kojima se lečilo). Otuda muslimanska »sveta« mesta nije posećivao samo muslimanski već i srpski živalj.

U građi koja je ovom prilikom, 1960. godine, sakupljena, ističe se obilje elemenata koji bi se, po svom poreklu i značaju, mogli razvrstati prema pojedinim

stupnjevima u razvitku medicinskih znanja. Ponekad su ta znanja bila plod iskustva ili tekovina koja je počivala na sigurnim osnovama i bila potvrđena nepobitnim primerima, na delu, dok se ponekad do njih dolazilo nagoniski, naslućivanjem. Iako, dakle, različita po načinu nastajanja, ta znanja su činila nerazdvojnu celinu prvobitne medicinske kulture. No ne treba zaboraviti, da su istorijska kretanja i gravitacija prema jugu i jugoistoku, ka većim kulturnim središtima, uslovlili da naše oblasti dođu u dodir i sa vizantijskom kulturom i medicinskim dostignućima onoga doba. Otuda je, u celini uzeto, narodna medicina Siriničke župe i bogata i raznovrsna. Ali da bi se neka negativna shvatanja stanovništva te župe što pre iskorenila, nužno je dobro poznavanje narodnih verovanja o nastanku i izazivačima bolesti, uloge i načina lečenja narodnih lekara. Poznavanje te materije može da bude od velike koristi ne samo mladim lekarima koji rade na tom terenu, već i ostalim prosvetnim, društvenim i javnim radnicima koji u toj oblasti delaju. Što se tiče etnologa i istoričara zdravstvene kulture, narodna medicina Siriničke župe predstavlja posebno interesantnu temu. Čini nam se da bi se i na sabranu građu o narodnoj medicini Siriničke župe mogle odnositi reči prof. dr R. Katića: »Terapijski kodeksi srpske narodne medicine nisu u našoj nauci imali onakav značaj kakav su zaslužili da imaju. Oni su, uglavnom, smatrani za spise etnološkog karaktera, pa su zato i vrlo retko bili predmet proučavanja od strane lekara, što je bilo sasvim pogrešno. . . Srpska narodna medicina pruža nam obilnu građu ne samo za proučavanje patologije našeg naroda u bližoj i daljoj prošlosti, već i bogatstvo medicinskih termina bez kojih se ne može shvatiti stvaranje naše moderne terminologije. Isto tako, narodna medicina daje i korisnu građu za izučavanje higijenskih i socijalnih prilika u nas. . .«

LITERATURA

- Novaković, S., Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka, Beograd 1912, str. 431, 486, 688. — Stanojević, S., Narodna enciklopedija, knj. IV, Beograd 1929, str. 138. — Urošević, A., Šarplaninska župa Sirinić, Godišen zbornik, Filozofski fakultet na Univerzitetu — Skopje 1948, str. 117—118, 148—149, 152, itd. — Cvijić, J., Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije, knj. III, Beograd 1911, str. 1088. — Stanojević, V., Istorija medicine, Zagreb 1953, str. 5. — Glezinger, L., Medicina kroz vjekove, Zagreb 1954, str. 14. — Katić, R., Preventivna medicina kod Srba do XVIII veka, Acta Historica Medicinæ Pharmaciae Veterinæ, Anno I, 1 — MCMLXI, str. 64. — Knežević, S., Lik zmije u narodnoj umetnosti i tradiciji Jugoslovena (sa osvrtom na isti motiv kod ostalih naroda), Glasnik Etnografskog muzeja, u Beogradu, knj. 22—23, Beograd 1960, str. 70. — Arhiepiskop Danilo, Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih, Srpska književna zadruka, knj. br. 257, prevod — L. Mirković, Beograd 1935, str. 239—242. — Katić, R., Medicina kod Srba u srednjem veku, Beograd 1958, str. 18. — Erdeljanović, J., Niderlovo delo o starim Slovenima, Glasnik Geografskog društva, sv. 9, Beograd 1923, str. 85. — Knežević, S., Žene narodni lekari i apotekari, Zbornik radova Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva, knj. II, Beograd 1960, str. 156—162. — Tuckov, J., — Knežević, S., Žene narodni lekari i apotekari u Vojvodini, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, sv. 27, Novi Sad 1960, str. 77—91. — Tomić, P., »Vilark« i »vilari« kod vlaških Cigana u Temniću i Belici, Zbornik radova Etnografskog instituta SAN, knj. IV, Beograd 1950, str. 241, i dalje. — Halimi, K., Derviški redovi i njihova kulturna mesta na Kosovu i Metohiji, Glasnik muzeja Kosova i Metohije, knj. II, Priština 1927, str. 202. — Nikolić, V., Prilozi iz narodne medicine u Podrimju, Glasnik Etnografskog instituta SAN, I—III, Beograd 1957, str. 580. — Dorđević, T., Zle oči u verovanju muslimana u Ohridu, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu knj. IX, Beograd 1934, str. 1—29. — Knežević, S., Lutke u narodnim običajima i verovanjima, Ogladi, knj. I, Beograd 1952, str. 39—43. — Urošević, A., Sirinić, Godišen zbornik, Filozofski fakultet na Univerzitetu — Skopje 1948, str. 152, 155, 157, 158, 160, 161. — Dragić, M., Porodilja i novorođenče na Kosovu i Metohiji, Zbornik radova Etnografskog muzeja u Beogradu — 1901—1951, Beograd 1953, str. 244—249. — Vlahović, M., Sretačka župa, Zbornik za etnografiju i folklor Južne Srbije i susednih oblasti, Skoplje 1931. — Milosavljević, V., Prilog proučavanju običaja oko novorođenčeta, Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, IV—VI, Priština 1959—1960, str. 315—320. — Tucakov, J., Socijalno-medicinski

fosili u etnomedicini Istočne Srbije, Zbornik radova Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva, knj. II, Beograd 1960, str. 50. — *Katić, R.*, O uticaju srpske srednjovekovne medicine na postanak novijih terapijskih kodeksa narodne medicine kod Srba, Zbornik radova SAN—LVI, Institut za medicinska istraživanja SAN, knj. 4, Beograd 1957 str. 103—104...

POPULAR MEDICINE IN THE PARISH SIRINIĆ

Srebrica KNEŽEVIĆ

The medieval Parish Sirinić is mentioned in 1331 as a donation to the Monastery Hilandar. Now, Sirinić is a region close to the macedonian border, including 17 settlements, situated around the mountain Šar. The author, an ethnologist, investigated in 1960 popular medicine in this region. The elements gathered by the author show that popular medicine of this region represents quite a mosaic, in which many elements and forms of immemorial popular medicine are preserved. Geographical and historical conditions contributed to the preservation of certain elements characteristic to the medicine of the Middle Ages. In spite of the isolation of the place and its partition by borders, popular medical experiences have been transferred during the ethnologic processes from other yugoslav regions (Montenegro, Kosovo and Metohija, Macedonia).

In this relatively small region, a population from several provinces has settled, including foreign ethnical groups (Albanians), Moslem and Greek-orthodox. Therefore it was expected that one may discover interesting details. The people have their own special interpretation of the origin of diseases.

Better health measures with the changement of times have contributed to transform superstitions and archaic elements of the popular medicine into ethno-medical fossils, interesting for historians of medicine. In this study, the author presents in detail some data in relation with the popular medicine of the region Sirinić.

LA MÉDECINE POPULAIRE DANS LA PAROISSE DE SIRINIĆ

Srebrica KNEŽEVIĆ

La paroisse médiévale de Sirinić est mentionnée déjà en 1331 comme une donation au Monastère Hilandar. Le Sirinić actuel est une région près de la frontière macedonienne, au pied de la montagne Šar et qui comprend 17 colonies.

Comme ethnologiste, l'auteur a fait des recherches sur la médecine populaire de cette région. Le matériel rassemblé témoigne que la médecine populaire de cette région représente un vrai mosaïque. Les éléments et les formes de la médecine populaire y sont très anciens. Les conditions géographiques et historiques ont contribué à garder certains éléments caractéristiques du Moyen Age. Malgré l'isolation et la séparation de cette paroisse par des frontières, certaines expériences se sont propagées des régions voisines (Montenegro, Kosovo et Metohija, Macédoine). Comme cette relativement petite paroisse était colonisée par des habitants de plusieurs régions voisines et des étrangers (Albanais) ainsi que des musulmans et d'orthodoxes grecques, il est évident que des détails intéressants au point de vue de la médecine populaire y peuvent être trouvés. Le peuple interprète l'origine des maladies d'une manière caractéristique. Les mesures de l'hygiène ont fait changer au cours du temps les superstitions et les éléments archaïques de la médecine populaire en fossils ethniques et médicaux et qui sont certainement intéressant pour les historiens de la médecine. L'auteur a présenté dans cette étude certaines données sur la médecine populaire de cette région.

SUDSKO I MEDICINSKO ISPITIVANJE POVODOM JEDNE SUMNJIVE SMRTI NA PODRUČJU DUBROVAČKE REPUBLIKE, 1733. GODINE

Nada NEDELJKOVIĆ

U BROJNIM KNJIGAMA I DOKUMENTIMA, SAČUVANIM U ARHIVU Dubrovačke republike, nalazi se niz vanredno interesantnih istorijskih podataka o bolestima i epidemijama, medicinskim i sanitarnim intervencijama, neobično značajnim za proučavanje zdravstvenih prilika u našoj zemlji uopšte, i Dubrovačkoj Republici posebno. Izučavanje i objavljivanje pojedinih dokumenata neophodno je za upoznavanje običaja koji su tada vladali, kao i postupaka koje su sanitarne vlasti Republike preduzimale u izvesnim slučajevima. Iz jednog od tih dokumenata, koji ovde objavljujemo, jasno se vidi da je prilikom konstatovanja smrti nekog lica bilo obavezno prisustvo zvaničnog predstavnika dubrovačke vlade. Tu dužnost su vršili službenici načelnika saniteta (Officiales cazamortarum), koje je iz redova vlastele biralo Veliko veće. Odgovornost i vlast ovih državnih službenika bili su veliki zbog stalnih opasnosti od zaraza najrazličitijih vrsta koje su harale turskom teritorijom, a u neposrednoj blizini dubrovačkih granica.

Dokument o kojem je ovde reč, odnosi se na iznenadnu smrt dubrovačke gradanke, Anice Tomašičeve. Iz originalnog teksta saslušanja, obavljenog pred činovnicima Saniteta, to jest iz izjava berberina Padovana, zvaničnog predstavnika Magistrata pri obdukciji leša, i suseda preminule Anice, proizilazi da su službenici Saniteta posumnjali da se ne radi o prirodnoj smrti. Štaviše, iz teksta se da zaključiti da je u takvim slučajevima postojala realna mogućnost, da lice koje obdukciju vrši donese pogrešan zaključak u pogledu uzroka smrti. Otuda se, dalje, može postaviti pitanje, u kojoj meri su lica, koja su vršila tako važnu dužnost, bila kvalifikovana za to, s obzirom da pogrešno donesen zaključak o uzroku smrti, u nedostatku pouzdanih svedoka, može da dovede u nepredviđeno teške situacije lica iz bliže okoline umrlog.

Bez obzira na to koliko je, u ovom slučaju, bila tačna dijagnoza berberina Padovana, želimo da ukažemo na činjenicu, da je i onda bila uobičajena praksa obdukovanja leševa onda kad se pretpostavljalo da je neko lice moglo umreti od zadobijenih rana (udaraca) ili zaraze.

Zanimljivo je, takođe, što je pomenuti službeni dokument sastavljen na jeziku kojim su se u ono doba služili žitelji Dubrovačke Republike (u Dubrovačkom arhivu nalazi se veliki broj takvih dokumenata). Upotreba domaćeg jezika ili, kako su ga tada nazivali, »serviana«, »slovenski«, »ut dicitur serviana« a ponekad »in lingua bosnese« ili »ilirski«, bila je veoma raširena u Republici. Domaći, narodni jezik koristio se i u privatnoj i u službenoj prepisci između vlade i njenih organa.